

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
КУРСА ВНЕУРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
«Текстан исбаъхьялла»
для учащихся 1-4 класса

Направление внеурочной деятельности:

Занятия по общеинтеллектуальному направлению

с. Центора-Юрт
2025г.

Урокел арахьарчу гІуллакхаллин программа «Текстан исбаьхьалла»

Урокел арахьарчу гІуллакхаллин программа «Текстан исбаьхьалла» (кхидІа – Программа) лерина йу йуьхьанцарчу школин 1-4 классийн дешархошна. И урокел арахьарчу хенахь дІахьош а, дешаран коьрта процесс тІейузуш а йу.

Программин чулацам буьззина богІуш бу Федеральни пачхьалкхан дешаран йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран стандартаца (ЙЙД ФПДС, 2021) а, йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран Федеральни дешаран программца (ЙЙД ФДП) а. И бахьана долуш, курсан чулацам актуальни а, системни а, кхузаманан дешаран Іалашонашна а, декхаршна а жоп луш а бу.

Курсан коьрта Іалашо – кегийчу дешархошна кхета а кхеташ йешарца хуьлуш йолу халонаш дІайаха гІо дар а, кхузаманан дешархойн коьрта компетенци санна, церан йешаран говзалла кхиор а. Къаьсттана тидам йешаран техникина (нийса йешар, чехкалла, къастош йешар) тІебахийтина ца Іаш, бер йешначух кхета а, текстехь коьрта ойла билгалйан а, бахьанин-тІаьхьалонан зІенаш билгалйаха а, текстерчу хаамех дешарехь а, хІорадийнан дахарехь а пайдаэца Іаморна а тІебахийтина.

Программехула болх 1-чу классера 4-чу классе кхаччалц дІахьо, цо дешархошна гІо до:

- довзаран а, кхиаран а гІирс санна йешар дезадала;
- йешаран техника тойан а, йоьшучу киншкийн гуо шорбан а;
- йешначу текстан маьІнин анализ йан;
- йешаран говзаллех дешаран а, дахаран а декхарш листарехь пайдаэца;
- дешан ларам бан а, гІиллакхе бистхила а.

Курс комплексно хІоттийна йу. Пайдаэцна занятийн тайп-тайпанчу кепех а, некъех а – ламасталлин хезаш йешаран а, тексташ къасторна а тІера, ловзаран, кхоллараллин, талламан а тІедахкаршна тІекхаччалц.

Программин чулацам хІоттийна дешаран стандарташ тидаме эцна ца Іаш, иштта йешаран декъехь а, мотт Іаморехь а йолу пачхьалкхан стратегеш тидаме а оьцуш. Программи йукьайехкина кхузара идеяш:

- **РФ берийн а, кхиазхойн а йешарна гІо даран программин концепци** (тІечІ. РФ-н Правительствон 03.06.2017 № П55-р омранца), цу тІехь билгалйина, йешаран культура кхиоран а, литературе берийн синкІам кхолларан а коьрта агІонаш;
- **РФ-хь ненан мотт а, литература а хьехаран концепци** (тІечІ. 01.10.2019), цо билгалдоккху къоман шатайпаналла, культурин кхетам а, ийманехь кхетош-кхиоран а гІирс санна, ненан мотт мехала йолуш хилар;
- **Нохчийн мотт а, литература а хьехаран концепци** (тІеэцна ПКХь «Нохчийн меттан институт» Іилманан кхеташонехь 12.05.2022, протокол

№ 3), цо коьрта тидам тЕбохуйту ненан мотт а, нохчийн кьоман литературни тIаьхьало а IалашIарна а, кхиорна а, гIарайаккхарна а.

Йеша хаар – функционални говзаллин бух болу дела, программа хIоттош, тхо уггаре а хьалха тIетевжина ЙИД ФПДС (2021) лехамашна. Цу стандарто билгалдо дешаран процесс, дешархошна шайн хаарех урокашкахь пайдаэцна ца Iаш, хIорадийнан дахарехь а пайдаэца хуур долчу кепара дIахIоттийна хила йезаш хилар.

«Текстан исбаьхьалла» программа уггаре а хьалха тIехьажийна йу кегийчу дешархойн йешаран говзалла а кхиорна, хIунда аьлча, билггал уьш функционални говзаллина бухехь йолу дела. Курсо йешаран техника шарйар йукъалаьцна ца Iаш (берашна нийса, шера, къастош йеша Iамийта), йешначух кхетаран, коьртаниг схьакъастон хааран, факташ вовшашца йуста хааран, жамIаш даран, текстера хаарш билггал долу дешаран а, дахаран а декхарш луйьстух пайдаэца хааран говзалла шарйар а йукъалоцу.

Программехь боккха тидам тЕбохуйту **универсальни дешаран гIуллакхашна**: довзаран (текстаца болх бан, хаамаш хийца, бахьанин-тIаьхьалонан зIенаш лаха хаар), коммуникативни йешначух лаьцна диалог дIаихьа, шена хетачунна бух бало хаар), регулятивни (Iалашонаш хIиттор, тергам бар а, жамIийн мах хадор а). Цу хаарша йешар ша Iалашо а ца хуьлуйтуш, **Iаморан, ойлайар а, личность а кхиоран гIирс хуьлуйту**.

Программо кегийчу дешархойн йешаре синкIам кхиййна ца Iаш, амма кхечу предметашкахула а кхиаме деша таро луш йолу амалш кхийайо, жигаралла гайта а, кхидIа йешарна а кийча хила а некъ босту. Къаьсттана гуш хуьлу **хаамаш тIелаца, листа, критически маьIна дан** хааран говзалла кхиар – иза кхузаманан дешаран уггаре а мехалчех говзалла йу.

Къаьсттана акцент йина **хаамашца болх баран коьрта говзалла кхолларна**, хIунда аьлча, и говзалла ца хилча, дешаран материал кхачам боллуш тIеобцийла а, функционални грамотность кхуьийла а дац. Цу хааршна йукъахь йу:

- **Хаамаш лахаран говзалла.** Дешархой Iема текстехь, таблицехь, схемехь йа кхечу хьостанехь оьшу хаамаш лаха.
- **Хаамаш бакъхиларан мах хадор.** Программин гурашкахь дешархой Iема йешначуьнга критически хьежам хила: тайп-тайпана хьостанаш вовшашца дуста, хьехархочо йукъабохкучу хаамаш талларан некъех пайдаэца, тIетоьхна хаттарш дала. Жим-жимма бераш дуйлало шаьш схьаоьцучу хаамийн дикаллин а, бакъхиларан а шаьш мах хадо.
- **Анализ а, контент кхоллар а.** Боккха тидам тЕбохуйту берашна тексташца а, мультимедийни материалашца болх бан а Iаморна. Дешархоша

текстан структура а, чулацам а толлу: коьрта а, коьртаза а дерг къасто Iема, материал цхьаьнатоха а, керлачу кепехь и схьайийца а Iема.

- **Хаамийн визуализаци.** Программин коьртачех цхьа агIо – бераш материал схьагайта Iамор. Дешархой Iема таблицаш, диаграммаш, схемаш шаьш хIитто. Цо гIо до материалан дакъошна йуккъерчу зIенех дика кхета, материална систематизаци йан а, Iамийнарг атта дагахь латто а.

И йерриге а говзаллаш кхиоро таро ло дешархочун йуьхьанцарчу школахь хилла ца Iаш, дешаран тIебогIучу муьрашкахь а кхиам хилийта. Дешархочунна Iема хаамашца нийса болх бан, цуьнан критически маьIна дан а, тайп-тайпанчу хьелашкахь – дешаран декхаршна тIера дахаран хьелашна тIекхаччалц – цунах пайдаэца а. Цу кеппара, программо гIо до берашна шайна академически хаарш тодина ца Iаш, кхузамана йукъараллехь оьшу йолу универсальни корматаллаш кхолла а.

Курсан коьрта Iалашонаш:

- Йешарехь хало дIайаккхар.
- Йешаран техника шарйар а, йешаран бухан (коьрта) говзалла кхоллар а.
- Догдаийтар лакхадаккха а, йешаре чIагIбелла синкIам кхион а.
- Йешаран жигараллина а, довзаран синкIомана а гIо дан.
- Тайп-тайпанчу хьостанашкарчу хаамашца эвсараллица болх баран кепаш карайерзорна а.
- Текстаца болх бечу хенахь шайна тIехь тидам баран а, шаьш шайн мах хадоран а корматаллаш кхиор.

Программин концептуальни баххаш

Программин гурашкахь тидаме эдна йеша Iаморан процессан йерриге а коьрта компоненташ:

- Текст бIаьрсица тIелацар (элпаш а, дешнаш а довза хаар);
- Йаздинарг хезаш схьаалар (элпаш а, аьзнаш а вовшахтасар);
- Йешначух кIорггера кхетар (коьрта ойла къасто, шена зеделлачуьнца и йозар, текстан мехаллах кхета хаар);
- Дешаран а, дахаран а декхарш листархьама текстера хаамаш схьаэца хаар.

Программа кечйечу хенахь къаьсттана тидам тIебохуйтура хьалхарчу классийн дешархошца бечу балхана, хIунда аьлча, йеша Iамар – дешаран уггаре а хала а, жобпалле мур бу. Цу муьрехь коьрта декхар – йешаран йуьхьанцара говзалла кхиаме кхолларна хьелаш хилийтар ду.

1-чу классан хьалхарчу эхашарахь кхочушйеш йолчу Программин тодаран амал хилла ца Iаш, кхиоран амал а йу. Цуьнан гIоленех цхьаь – кегийчу дешархошна шайна хетарг доцца схьаала, аргументаш йало а, шаьш йешначуьнга йа ладоьгIначуьнга болу хьежам бовзийта а Iамор. Цул кIеззиг мехала доцу декхар – аудированин корматалла кхиор, аьлча а, текст лерсица тIелаца хаар а, шен дешнашца схьайийца хаар а кхиор. Цо эс чIагIдо, дозуш долу кьамел кхиадо, барта кьамелан корматалла шарйо – кхидIа долчу кхиамечу дешарна бух кхоллало цу корматаллех.

Курсо чулоцу белхан масех агIо, царах хIора агIо а тIехьажийна йу билггал долу хаарш кхиорна:

- **«Дешарна, дахарна а йешар».** Цо берашна гIо до текстах дешаран а, практически а декхарш листарехь пайдаэца, хаамийн анализан а, маьIна даккхаран а корматаллаш кхийайо, ткьа иштта гIо до йешначух хIорадийнан дахарехь пайдаэца.
- **«Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстрацеш а».** ТIехьажийна йу деталашна тIе тидам бахийтар кхиорна: берашна Iема иллюстрацеш харжа а, йан а, текстан фрагменташ суьрташца цхьаьнайало а. Цул сов, модуло шайн кегий-киншкаш йарехула кхоллараллин жигаралла а меттахйоккху.
- **«Текстан анализ а, реконструкци а».** ГIо до берашна текст леррана йеша, тIе ца тоьуш болу хаамаш каро а, хиламийн а, говзаран маьIнийн дакьойн а логически тIаьхьаьхалхалла меттахIотто.
- **«Цхьаьнатоха, анализ йе, вовшахтоха».** Цу модуло берашна Iамадо текстан тайп-тайпанчу дакьошкара хаамаш гулбан а, уьш цхьана суьрте вовшахтаса а. Бераша говзаран коьрта ойла лоху, жамIаш а, цхьаьнатохар а до, йешначух кIорггера кхетархьама.
- **«Текст тойо».** Кхузахь бераша шайна тIехь йусту редакторийн роль. Текстехь тода дезаш долчун тидам бан Iема уьш: предложени стенгахь хийца йеза, стенгахь мелла а нийса дош лаха деза. Ишттачу балхо текст мелла а кхеташ, маьIне, кьегана йо.
- **«Шаьш толлу».** Берашна Iамадо шайн жоьпийн анализ йан а, текстах шаьш нийса кхеттий хьовса а. Бераша шайна хетарг дусту масалан кепаци, гIалаташ лоху, уьш дIадоху. Иштта жим-жимма шайн кхоллало шайна тIехь тидам латтарон корматалла а, критически ойла йаран амал а.
- **1-ра класс:** «Тексте ладугIу, йеша кечло» модуль йукьайалайо. Цуьнан коьрта Iалашо – берийн текст лерсица тIелаца хаар, озана а, элпана а йукьбера зIе чIагIйан хаар кхиор, кхидIа йолчу хенахь кхеташ а, нийса а йеша хаарна бух кхоллар. Занятешкахь бераша тексташка ладугIу, уьш йийцаре йо, хаамашна анализ йарехь хьалхара гIулчаш йоху.

3–4 классаш: «Текстерчу хаамийн критически мах хадо Iема» блок йукъайалай, цо кхуллу критически оила йаран корматалла а, бакъ хаамаш харц хаамех схъакъасто хаар а.

ТIетоьхна программo чулоцу йешаран коьрта компетенцеш кхоллар комплексни кхиоран модульш:

Занятеш дIайахьаран кепаш

Занятеш интерактивни кепехь дIахьo: бераша тобанашкахь, шишша цхьаьна йа индивидуальнo болх бо. Иштта Iаморехь пайдаoьцу библиотекин а, мультимедийни классан а таронех (компьютерех).

Дешаран планехь курсан меттиг

«Тестан исбаьхьалла» курс йукъатоьхна урокел арахьарчу гIуллакхаллин программа, дешархошна Iаморехь гIо-накъосталлина лерина а йу. Занятеш кIиранах цкъа дIахьo. Курсан барам: 1-чу классана – 33 сахьт, 2-4 классашна – 34 сахьташ, йешаран говзалла а, текстаца болх баран корматалла кхиорехула практически занятийн дерриге а 135 сахьт.

УРОКЕЛ АРАХЬАРЧУ ГIУЛЛАКХАЛЛИН КУРСАН ЧУЛАЦАМ

I-чу класс

Модуль "Тексте ладузIу, йеша кечло"

- Чулацаман аудировани а, визуализаци а йар кхиор.
- Суьртийн тIаьхьа-хьалхаллин гIоьнца текстах кхетар.
- Йешнарг а, ладоьгIнарг а йийцаре йар.
- Хаттаршна жoьпаш далар а, шаьш хаттарш хIиттор а.
- Текстерчу диалогийн а, суьртийн а инсценировка йар.
- Визуальни материалашна а, коьртачу дешнашнашна а тIе а тийжаш, текст йуха схьайийцар.
- ЛадоьгIначу говзарийн буха тIехь шайн дийцарш кхоллар.
- БIаьран иэсана а, тидамна а лерина кхиран ловзарш.
- Байташ а, дешнаш а дешарна ловзарш.
- Иллюстрацешца а, цхьана даших лаьттачу а йозанашца а киншкаш йар.

Модуль "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

- **Киншкашна иллюстрацеш йар:** Ёаржа-кIайн суьрташна предложенийн маьIница басарш хьокху, чекхйахаза иллюстрацеш чекхйоху.
- **Киншкаш йар.** Бераш текст иллюстрацешца цхьаьнайало Iема: билгалчу кийсакашна суьрташ хоржу йа шаьш дохку.
- **Цхьаьна киншкаш йар.** Бераша хIуманийн суьрташца дешнаш цхьаьнатуху, суьрташна йаздан деза йозанаш дагалобцу, киншкийн агIонаш нийсачу роIехь дIахIиттайо.
- **Хиламийн хан а, меттиг а билгалйар.** Бераша текстан фрагменташ шаьш йинчу киншкин дакъошка дIанисйо – хиламаш маца а, стенгахь а хилла билгалдо.
- **Ловзар «Художник стенгахь гIалат ваьлла?».** Бераша суьрташна а, текста а йукьахь цхьаьнацадар лоху.

Модуль "Анализ а йеи, текст йухаметтахIоттайо"

- **Коьрта предложенеш лахар а, фрагменташ схьакъастор а.** Бераша текстехь уггаре а коьрта предложенеш лоху, уьш маьIнийн дакъошка йобкьу.
- **ТIечIагIдаран масалш лахар.** Бераша текстехь шайн жамIаш тIечIагIдеш долу масалш лоху.
- **Бахьанийн-тIаьхьалонан зIенаш билгалйар.** Бераша къастадо, турпалхойн билгалчу леларша хIун хиламаш кхоьллира а, цу леларша уьш стенна тIебалийра а.
- **Турпалхойн леларийн а, характеристикийн а анализ.** Бераша турпалхойн лелар, церан синхаамаш, амалан хьаьркаш толлу.
- **Талалман корматаллаш кхиор.** Текстаца бечу балхо талламан ойла йар кхиадо: бераш Iема хаамаш тIаьхьахьалхаллица лаха, факташ йуста а, логически жамIаш дан а.

Модуль "Цхьаьнатуху, анализ йо, вовшахтуху"

- **Текстан дакъошна йуккьера зIенаш билгалйахар.** Бераша предложенеш а, абзацаш а вовшашца йусту, тIаьхьайогIучара муьлха хиламаш кхулли билгалдо.
- **Хиламийн тIаьхьахьалхалла билгалйар а, йовзийтар а.** Бераша хиламийн кьепе йухаметтахIоттайо, уггаре а мехала меттигаш билгалйо, коьртачу дешнех пайда а оьцуш, уьш могIара йовзуйту.
- **Персонажийн леларийн бахьанийн а, мотивийн а анализ.** Бераш кхета хьовсу турпалхоша билгалчу кепехь хIунда нисбина хиламаш, уьш иштта леларан бахьанаш хIун хилла.

- **Хаамех хъелаш довзийтарна а, царах кхеторна а пайдаэцар.** Бераш текстерчу хаарех пайдаэца хъовсу, тайп-тайпанчу дешаран йа дахаран хъелийн анализ йархъама.
- **Комплексни оила йаран кормталлаш кхиор.** Кху модулахъ берашна Iема текстан тайп-тайпана дакъош цхъаьнатоха, коьрта оила лаха а, шайн жамIаш дан а.

Модуль " Текст тойо чулацамна а, хотIана тIехъ болх "

- **Фактически гIалаташ лахар а, нисдар а.** Бераш факташ талла Iема: хаамаш кхечу хъостанащца талла, нийсадоцург каро а, нисдан а.
- **Къамелан а, стилистически а цхъаьнацадараш нисдар.** Бераш дика цааьллачун тидам бан а, мелла а нийса дош лаха а, текст кхеташ а, нийса а хилийтархъама предложенеш хийца а Iема.

Модуль "Шайн толлу"

- **Шайн жобпаш масалшца дустар.** Бераша шайн жобпаш дусту масалан кепашца, цхъаьнацадараш лоху, и иштта хIунда нисделла хъовсу.
- **Нийса доцург карор а, хаамаш билгалбар а.** Бераш Iема тестехъ бIостаналлаш каро, факташ талла, хаамаш билгалбаха.
- **Тестан коьрта фрагменташ лахар.** Бераш текстехъ билггал шайна оьшу хаамаш болу меттигаш лаха хъовсу.

Модуль "Йеша хаар мехала хIунда ду: декхарш листа Iема"

- **Текстах дика кхетархъама хъелаш кхоллар.** Бераш текст «денийан» хъовсу: кегий сценареш дагалоцу, дийцаран эпизодаш ловзайо, турпалхоша муьлха сацамаш тIеэца тарлора дийцаре до.

2 класс

Модуль "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

- **Текстана иллюстрацеш лахар.** Бераш йешначун маьIница догIу суьрташ лаха Iема. Цуьнца цхъаьна цара тидам тIебохуйту коьртачу дешнашна а, маьIнин акценташна а.
- **Визуализацияна текстийн масалш лахар.** Бераша текстехъ иллюстарцеш йан мегар долу фрагменташ лоху – масала, факташ, персонажийн характеристикаш йа хIуманаш йовзийтар.
- **Турпалхойн куьцан а, характеристикийн а анализ.** Дешархоша исбаьхьаллин текстехъ персонажийн васташ довзийтар лоху (ткъа Iилманан-гIарайаьллачу текстехъ – хIуманийн йа хиламийн характеристикаш).

- **Иллюстрацеш йар а, кийча суьрташ схьахаржар а.** Берийн практикехь йиш хир йу шаьш суьрташ дахка йа кийча иллюстрацеш схьахаржа, текстана визуализаци йархьама.
- **Гайтаман гIирсашца болх баран корматалла кхоллар.** Бераш хаамийн а, хаза а материалаш йан Iема, текст иллюстрацешца цхьаьна а йалош.
- **Энциклопедеш кечйаран принципаш.** Берашна Iема энциклопедически статьяш муха кхуллу: текстан коьрта маъIна къастадо, хаама схьагайттархьама иллюстрацеш хоржу йа шаьш йохку, тIаккха цу жамIаца суьрташца кечийна жима энциклопеди хуьлу.
- **Дешнех пайдаэцарца исбаьхьаллин проекташ.** Бераша кхоллараллин интерпретаци йархьама муьлхха а цхьа дош хоржу, цуьнан маъIнин оила йо, визуально схьагойту – суьртехула, хормехула, басехула йа йаздаран хотIехула.
- **Дешнех лаьцна киншкин агIонаш кечйар.** Бераша хинйолчу киншкина агIонаш йо, билгалдинчу дашна кхетор а луш, исбаьхьаллин куц а далош. ХIора дешархочо текст а, сурт а цу дешан васт а, оила а нийса схьагойтур йолчу кепара цхьаьнатуху.
- **Визуальни элементашца эксперименташ.** Бераш текстан бос, кеп, шрифт, композици хийца хьовсу.
- **Шатайпа куц дар.** Бераш киншкин шатайпа агIо дагалоцу. Кхузахь мехала ду текст а, суьрто а вовшашна новкъарло а ца йеш, идея тIе а йузуш, синхаам кIаргбар.

Модуль "Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо "

- **Коьрта фрагменташ лахар а, билгалйар а.** Бераш Iема текстехь уггаре а мехала предложенеш лаха а, уьш схьайазйан а.
- **Бахьанийн-тIаьхьалонийн зIенаш билгалйар.** Бераша къастадо хиламаш билггал иштта хIунда бу а, турпалхойн муьлхачу леларшца стенна тIе валаво а.
- **ЖамIаш дар.** Йешначун буха тIехь бераш Iема шайна хетарг схьаала: жамIаш дан, турпалхоша хIара йа важа хIунда дина, хиламаш эххар а стенна тIекхьаьчна.
- **Хаттаршна анализан элементашца жобпаш.** Цу тIедахкаршкахь текст йуха схьайийцина ца Iаш, оила йан а йеза: факташ йуста, кхетор каро, логикех пайдаэца.
- **Тестера кIайдаргаш йузар.** Бераша йухаметтахIиттадо текстехь йукьахдитина дешнаш йа маъIнехула а, контекстехула а долу аларш.

Модуль "Вовшахтуху, анализ йо, цхьаьнатуху"

- **Хиламийн тІаьхьа-хьалхалла билгалйар.** Бераша дийцаран хронологи йухаметтахІоттайо: йуьхьанца хІун хилла, цул тІаьхьа муьлха хиламаш боІу, цхьана хиламо вукхунна хІун тІеІаткъам бина хьовсу.
- **МаьІнин кІайдаргаш дІайузар.** Берашна тІедахкарш ло, текстера масех дош йа фраза дІайаьккхина. Оьшург йукьадиллархьама, цара леррана тидам бан беа дийцаран маьІнин а, логикин а.
- **Турпалхойн амалан коьрта агІонаш билгалйахар.** Бераш леррана хьовсу турпалхошка: текстехь церан бовзийтаран, леларийн, къамелан анализ йо. Цу буха тІехь жамІаш до турпалхойн амалийн, церан леларашна тІехьа хІун лаьтта а кхета.
- **Персонажаш вовшашца йустар.** Дешархоша цхьана говзаран турпалхой вовшашца бусту, царна йукьара тера хилар а, башхаллаш лохуш.
- **Йозанан а, барта а хаамаш хІиттор.** Текстан анализ йинчул тІаьхьа, бераш шайна хетарг ала хьовсу – барта йа йозанца. Цара шайн жамІаш кечдо, шайна хетарг дуьйцу, шайн ойланаш аргументашца тІечІагІйан Іема.

Модуль "Текст тойо: чулацамна а, хотІана а тІехь болх бо"

- **Цхьалхе а, кьегина а дерг.** Берашна хаь дешан нийса маьІна хилла ца Іаш, тардина маьІна а хуьлуш хилар. Масалш тІехь уьш Іема нийса маьІна тардинчух къасто, авторо дагалаьцначух а, цуьнан хотІан башхаллех а мелла а кІорггера кхета.
- **"Хаза" дешнаш.** Дешархоша текстехь дустарш, эпитеташ, метафораш а лоху, текст тІелацарна цара тІеІаткъам муха бо а дуьйцу.
- **Турпалхой кхоллар а, бовзийтар а.** Бераша тидам тІебохуйту авторо турпалхой церан леларшкахула а, синхаамашкахула а бовзийтарна. Тестехь «хьехамаш» карош, цара жамІаш до турпалхойн амалийн а, леларан бахьанийн а.
- **Фактически цхьаьнацадараш нисдар.** Нагахь текстехь гІалаташ йа цхьаьнацадарш делахь, бераш церан тидам бан а, нисдан а Іема.
- **Дешнийн галморзахаллаш нисйар.** Бераша нийца йоцу фразаш йа дешнийн нийса цхьаьнацадар лоху, текст мелла а кхеташ а, маьІне а хир йолчу кепара предложенеш нисйо.

Модуль "Текстах кхетаран тІегІанан мах хадабо"

- **Шечун неханчуьнца йукьаметтиг.** Кечдинчаьрца вешан жоьпаш дустуш, башхаллаш лоьхуш, уьш хІунда ду бохучух ойла йо.
- **Ойланаш йустар.** Хьовсу шаьш муха делла хаттаршна жоьпаш, кхечара муха делла. Ойланаш мичахь йекьайелла лоху, хІунда нисделла иштта.

Жоьпаш нисдо: шайн жоьпашка а, масалан жоьпашка а хьовсу, нисдан йиш йерг карадо, иштта хIунда хета, тIечIагIдо. Йалийнчу вариантийн а, шайн а жоьпийн галморзахаллаш лоху.

Модуль "Йешаро дешарехь а, хIорадийнан дахарехь а гIо до"

- **Хетарг довзийтар а, дийцаре дар а.** Йешначух шайна хетарг довзуйту дешархоша, шайн ойланаш хезаш йовзуйту, вовшашка ладугIу.
- **Хьехар а, хаамаш а лахар.** Нагахь текстехь цхьаь кхеташ дацахь, бераша жоьпаш кхечу хьостанашкахь лоху – киншкахь, суьрташкахь, схемашкахь, справочникашкахь.
- **Истореш кхоллар а, ловзор а.** Бераша шайн истореш дагалоцу, турпалхошна йеша хаар бахьана долуш, халонаш эшош йолу, тIаккха классехь и сюжеташ ловзайо.
- **Критически ойла йар а, шаьш гIуллакх дар а кхиор.** Дийцаре дар, хаамаш лахар а, кхоллараллин тIедахкарш кхочушдар а дIадоьдуш, берашна Iема текстан анализ йан а, коьртаниг билгалдаккха а, шайн жамIаш дан а.

3 класс

Модуль "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

- **Кхетор оьшуш долу дешнаш а, аларш а билгалдар.** Йоьшучу хенахь бераша билгалдоху шаьш ца кхеташ долу дешнаш а, аларш а.
- **Дош тидаран дошамашца а, справочникашца а болх.** Керлачу дешнийн маьIна хаархьама, дешархой дошамашка а, справочникашка а хьовсу. Шайна оьшу хьоста харжа Iема уьш, цу тIехь оьшу хаамаш а лохуш, текстах кхин а кIоргге кхетархьама пайда а оьцуш.
- **Кхетораш дIайаздар а, масалш а.** Бераша керлачу дешан маьIна дIайаздо текста улле йа дошам тIе. Дош дика дагахь латторхьама, цара шайн масалш даладо предложенеш а хIиттош.
- **Хаамийн визуализаци.** Къаьсттана тидам тIебохуйту довзийтаран фрагменташна – Iалам, гонахара хьал, турпалхойн васташ дийцарна. Иштта фрагмент йешча, дешархоша цунна иллюстрацеш йохку йа догIуш долу суьрташ хоржу.
- **Текст а, визуальни васт а дустар.** Бераша леррана доьшу турпалхочун васт довзийтар, цу довзийтарна догIу сурт лаха йа шаьш дилла хьовсу.
- **Киншки тIехь интерактивни элементаш кхоллар.** Белхан процессехь бераша шаьш хIиттадо тексташна хаттарш, говзарерчу цитаташна тIе а тийжаш, царна жоьпаш лоху.

- **Кхиош долу ловзаран кепехь тІедахкарш.** Программи йукъадогІу ловзаран некъаш а. Масала, «ХІаъ/ХІан-хІа» ловзарехь бераша толлу текстехь билгал болу хаамаш хилар.

Модуль "Анализ а йеш, текст йухаметтахІоттайо"

- **Факташна йуккъера зІенаш йухаметтахІиттор.** Бераш Іема текста чуъра тайп-тайпана факташ вовшашца муха йобзна йу тидам бан.
- **Масех фрагментан буха тІехь жамІаш дар.** Бераша текстан шиъ йа масех кийсак вовшашца йусту, йукъара цхъа жамІ дан хъовсу.
- **Критически ойлайар кхиор.** Текстан анализ йеш, бераша лоху шайн хетарг тІечІагІдеш йа йухатухуш долу масалш, коъртачу дакъошна тІе тидам бохуьту, хаамаш бакъхилар толлу.
- **ТІе ца тоъу хаамаш йухаметтахІиттор.** Нагахь текстехь цхъаъ тІе ца тоахь йа цхъаъ тІеалаза дисинехь, бераш и кІайдаргаш дІайаха хъовсу, дийцаран контекстна, коъртачу дешнашна, йукъарчу логики тІе а тийжаш.

Модуль "Цхъаьнатуху, анализ йо, вовшахтуху"

- **Хиламийн тІаьхъа-хъалхалла билгалйар а, текстан структурировани а.** Бераш уггаре а мехала хиламаш билгалбан, текст маьІнин дакъошка йекъа, дийцаран некъ хІора гІулчехь гайтина план хІотто Іема.
- **Барта а, йозанан а хаамаш кхоллар.** Исбаьхъаллин а, довзаран а текстийн буха тІехь бераша доцца дийцарш, барта хаамаш, заметкаш, кхидолу аларш кечдо.
- **Бахъанийн-тІаьхъалонийн зІенаш билгалйар.** Бераш Іема тайп-тайпана хиламаш а, факташ а вовшашца муха зІе йолуш ду ган. Цкъацкъа авторо нийсса схъа ца дуьйцу бахъанаш, тІаккха дешархоша шаьш лоху уьш, эпизодаш а, дакъош а вовшашца дустуш.
- **Персонажийн леларийн, ойланийн, синхаамийн анализ.** Бераша тидам бо турпалхойн леларийн, церан гІуллакхийн, сагатдарийн.
- **Хьелаш дустаран критереш кхоллар.** Дешархоша шаьш тІеобцу тестера тайп-тайпана хьелаш муьлхачу билгалонашца дуста мегар ду аьлла сацам.

Модуль "Текст тойо: чулацамна а, хотІана а тІехь болх"

- **Исбаьхъаллин гІирсаш билгалбар а, церан анализ а.** Бераша текстехь дустарш, эпитеташ, метафораш, олицетворенеш лоху, цу кепаша васташ а, синхаамаш а кхолларехь хІун меттиг дІалоцу билгалдо.
- **Ойланаш йовзийтарехь гІалаташ карор а, нисдар а.** Бераш текстера цхъаьнацадараш – маьІнин, логически, фактически – лаха Іема.

- **Редактировани йаран а, шаьш талларан а корматаллаш кхиор.** Цу занятешкахь берашна гІалатийн тидам бан Іемина ца Іаш, текст тойан а Іема. Кийсакашна редакци йан хьовсу уьш: нисдарийн шайн кепаш йукъайохку, бакъал а цу хийцамаша текст кхетош а, къегина а йина йа ца йина дийцаре до.

Модуль "Хаамийн критически маххадор а, текстах кхетар а"

- **Хетарг а, хьежамаш а бустар.** Дешархоша билгалдоху текстехь хІиттийна тайп-тайпана хетарш а, хьежамаш а. Церан анализ йо, аргументаш вовшашца йусту, шайн жамІаш до.
- **Тайп-тайпанчу хьостанашкара хаамаш вовшашца бустар.** Бераш тайп-тайпана тексташ вовшашца йуста Іема: царна чохь терадараш а, башхаллаш а лоху, тайп-тайпанчу хьостанашкахь (литературни говзаршкахь, Іилманан-гІарайевллачу статьяшкахь, дешаран пособешкахь) гайтина факташ, хиламаш, довзийтарш дусту.
- **Хаамаш бакъ хилар таллар.** Бераш, массо а хІума цхьабосса тешаш тІе а ца оьцуш, и мел бакъ ду талла Іема. Цу Іалашонца уьш хьовсу дошамашка, энциклопедешка, Іаматашка а, кхийолчу справочни материалашка а.
- **Справочни литературех пайдаэцар.** Бераша тІетоьхначу хьостанашца болх караберзабо: цигахь оьшу хаамаш лоху, коьрта долчунна тІе тидам бохуйту, хаамаш текстаца толлу.

Модуль "Текстах кхетаран тІегІанан мах хадабо"

- **Текстах кхетаран мах хадор.** Дешархой текстехула долчу хаттаршна шайн жобпийн мах хадо Іема, нийсачу жобпашца уьш дусту, галморзахаллаш стенгахь йу хьовсу.
- **Цхьаьнацадарийн бахъанийн анализ.** Бераша толлу шайн жобпаш масалан кепех къаьсташ хиларан бахъана: хаттарх нийса цакхетар, хаарш ца тоььна йа ойла йарехь гІалат дина.

Модуль "Йеша хааро дешарехь а, хІорадийнан дахарехь а гІо до"

- **Проблема лахар.** Йешаран говзалло дешархойн кхиамца проблемаш йерзо аьтто луш йолу сценареш хІиттор.
- **Текст йийцаре йар.** Йешаран процессе шовкъ кхоллар. ХІоттийначу шаблонца йешначу исбаьхьаллин произведенина барта а, йозанан а йоца рецензеш кечйар.

4 класс

Модуль "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

- **"Керлачу дешнийн дошам" йар.** Бераша шайн жима дошам йолайо, йоьшучу хенахь шайна нисделла цадевза дешнаш а, аларш а тIе дIа а йаздеш. Йуьхьанца цу дешнех маьIница кхета хьовсу уьш, тIаккха шаьш дош тидаран дошамца толлу, кхетор шайн дешнашца дIайаздо.
- **Керлачу дешнех пайдаэцаран масалш.** Керла дешнаш тIечIагIдархьама, дешархоша цаьрца предложенеш кхуллу.
- **Проект «Тамашийна хиламаш бастар».** Проектан гурашкахь бераша тидам бо текстехь буьйцучу тамашийначу хиламийн, царах кхетор каро хьовсу.

Тестан буха тIехь табилцаш кхоллар. Бераш хаам схьа а къастош, цунна структуризаци йан Iема, и таблицийн кепехь гойтуш (дешархойн хенан башхаллаш тидаме а оьцуш).

- **Илманан-гIарайевллачу тексташца болх.** Бераш текстехь коьртаниг билгалдан Iема: коьрта хаамаш лоху, уьш табилцаш чу а, схемаш чу а йазбо, доцца жамIаш до, тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш вовшашца бусту.

Модуль "Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо"

- **Текстан хаамех аргументацехь пайдаэцар.** Бераша текстехь лоху шайн ойланаш тIечIагIйеш йолу факташ а, цитаташ а.
- **Факташна а, хиламашна а йуккъера зIенаш билгалйахар.** Бераша киншки тIехь буьйцучу хиламийн, персонажийн, фактийн анализ йо, уьш вовшашца муха доьзна ду хьовсу.

Модуль "Цхьаьнатуху, анализ йо, вовшахтуху"

- **Бахьанийн-тIаьхьалонийн зIенех а, хиламийн тIаьхьа-хьалхаллех а кхетар.** Дешархоша исбаьхьаллин тексташкарчу хиламийн тIаьхьа-хьалхалла толлу, турпалхойн муьлхачу гIуллакхаша йа сацамаша балийна уьш билггалчу тIаьхьалоне билгалдо, хуьлучун бахьанех шайн жамIаш до.
- **Хаамийн анализ а, цхьаьнатохар а.** Бераш Iема тестан тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш цхьаьнатоха, коьрта идеяш а, факташ а билгалйаха, материалан анализан буха тIехь шайн жамIаш дан а.
- **Барта а, йозанан а аларш кхоллар.** Дешархоша, фактически хаамашна йа шайн тидамашна тIе а тийжаш, барта а, йозанан а хаамаш кечбо ладоьгIначу йа йешначу текстехула (7 предложене кхаччалц барам болуш).

Модуль "Текст тойо: чулацамна а, хотІана а тІехь болх"

- **Исбаьхьаллин суртхІотторан гІирсаш лахар а, церан анализ а.** Бераш Іема текстехь дустарш, эпитеташ, метафораш, олицетворенеш, гиперболаш а, кхийолу кепаш а лаха.
- **СуртхІотторан гІирсех кхетар.** Бераш кхето хьовсу, авторо билггал и кеп хІунда хаьржина а, йешархочунна цо муха тІеІаткъам бо а.
- **Текстехь гІалаташ карор а, нисдар а.** Занятешкахь бераша текстан анализ йо, нийса доцурш лаха Іема: маьІнин, логически, стилистически.

Модуль "Текстехь хаамийн критически маххадор"

- **Тайп-тайпанчу хьостанашкара хаамаш вовшаца бустар.** Бераша тайп-тайпанчу тексташкара хаамаш вовшашца бусту, терадараш, цхьаьнацадараш, бІостаналлаш лоху.
- **Цхьаьнацадараш билгалдар.** Дешархой текстехь бІостане тІечІагІдарш лаха а, царах бакъ муьлхарш ду а, шеконе муьлхарш а ду листа а Іема.
- **Бакъхиларан мах хадоран критереш кхоллар.** Бераша карайерзайо факташ талларан цхьалхе кепаш: дошамашка, справочникашка, энциклопедешка хьовсу, ткъа иштта пайдаоьцу шайна зеделлачух а, тидам хиллачух а.
- **Критически ойлайар кхиор.** Ишттачу балхо хаамийн анализ йан а, вовшашца буста а, бух болу жамІаш дан, шайн хьежам кхоллабалла а Іамаво.

Модуль "Текстах кхетаран тІегІанан маххадабо"

- **Шайн жьопаш нийсачу жьопашца дустар.** Занятешкахь бераша шайн жьопаш дусту нийсачу жьопашца.
- **Маххадоран критереш лелор.** Шайн белхан дикаллин маххадош, дешархоша пайдаоьцу хьалххе йийцаре йинчу критерех.
- **Цхьаьнацадарийн бахъанийн анализ.** Бераша толлу шайн жьопаш масалан кепашца цхьаьна хІунда ца догІу. Бахъана уьш хаттарш нийса цакхетар хила а йа царна цхьаь ца хууш а, йа ойла йарехь гІалатбовлар а хила тарло.

Модуль "Йеша хааро гІо до дешарехь а, хІорадийнан дахарехь а"

- **Йешаре синкІам кхоллар а, догдаийтар а.** Бераша йешар схьадоьллу хаарийн а, идейн а хьоста санна.
- **ТІе ца тоьу хаамаш билгалбахар.** Болх дІахьош, дешархой тидам бан Іема, хаттарна жоп далархьама хІун тІе ца тоьу. Ишттачу хьелашкахь уьш киншкашка, справочникашка, иллюстрацешка йа кхечу хьостанашка хьовсу.

- **Йешаран практически мехалла гайтар.** Баккъал а йа кхоьллинчу хьелийн масалш тІехь берашна го йеша хааро турпалхошна халонаш эшо а, сацамаш тІеэца а, тайп-тайпанчу дешаран а, дахаран а халонех хьалхадовла гІо деш а хилар.
- **Къамелан этикет а ларйеш, йешнарг йийцаре йар.** Тобанехь йа шишша цхьаьна дийцаре дарехь берашна Іема шайга къамел дечуьнга леррана ладогІа, шайна хетарг нийса схьаала а, шайн хьежамна аргументаш йало а.
- **Йешначу киншкех шуьйра дийцар кечдар.** Бераша барта йа йозанан дийцарш кечдо шайна хазйеллачу йешначу киншкех. Цара шайна хетарг довзуьйту, билггал хІун дара шайна цу говзарехь хазделларг олу, аналитически а, кхоллараллин а корматаллаш кхиош.
- **Дукхайеза говзарш цхьаьна йийцаре йар.** Коллективни дийцаре дар дІахьо, дешархоша шайна хетарг цхьаьнаклассахошна хетачуьнца дустуш.
-

УРОКЕЛ АРАХЪАРЧУ ГІУЛЛАКХАЛЛИН «ТЕКСТАН ИСБАЪХЪАЛЛА» КУРС ДІАЛАЦАРЕХЬ ХИЛА ЛЕРИНА ЖАМІАШ

ЛИЧНОСТНИ ЖАМІАШ

Гражданско-патриотически кхетош-кхиор:

шен мехкан а, Даймехкан а дІадаханчун, карарчун, хиндолчун дакъа санна ша хихиларх кхетар;

Даймехкан истори а, культура а Іаморе синкІам ненан мотт Іаморехула кхоллар.

Ийманехь кхетош-кхиор:

адамийн йукъаметтигийн зеделларг довзар, къинхетам, безам, догдикалла гайтар карадерзо;

этически кхетамех кхетар, исбаьхьаллин говзарийн турпалхойн амалийн а, леларийн а мах хадо.

Эстетически кхетош-кхиор:

исбаьхьаллин культуре, искусствон тайп-тайпнчу кепашка ларам а, синкІам а гайта, искусствон тайп-тайпана кепаш, шен а, кхечу а къаьмнийн кхолларалле а, ламасташ а тІелацадалар, исбаьхьаллин гІуллакхаллин тайп-тайпанчу кепашкахь шен йукъаметтиг гайта кийча хила;

исбаьхьаллин литература йешаран эстетически зеделларг карадерзо.

Физически кхетош-кхиор, синхаамаш меттахь латторан могашаллин культура кхиор:

могашчу а, кхерамзачу (шена а, кхечу нахана а) а дахаран кепан бакъонаш
гонахарчу хьолехь (цуьнца цхьаьна хаамийн декъехь а) ларйа;
физически а, психически а могашаллица кхоаме хила.

Къинхъегаман кхетош-кхиор:

адаман а, йукъараллин а дахарехь къинхъегаман мехаллех кхета.

Экологически кхетош-кхиор:

Іаламаца кхоме хила, тексташкахь гайтина йолу адамийн а, дийнатийн а
йукъаметтигийн чолхаллех кхета.

Іилманан довзаран мехалла:

шен довзаран синкІам, жигаралла, дІадолор, хІума довза лаар довзарехь ша
гІуллакх дар кхиор.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМІАШ

Довзаран универсальни дешаран гІуллакхаш

Коьрта логически гІуллакхаш:

объекташ йуста, дустарна бух бало, тексташ йоьшучу хенахь аналогеш
хІиттор;

тексташ йоьшучу хенахь толлучу факташкахь низамца догІург а, бІостаналла
йерг а карор;

дешаран (практически) декхар листарехь хаамаш цатоар йукъайиллинчу
алгоритман буха тІехь билгалдар;

бахъанийн-тІаьхьалонан зІенаш билгалйан, тексташ йоьшучу хенахь жамІаш
дар.

Коьрта талламан гІуллакхаш:

йукъайиллинчу планаца толлучу объектан башхалла а, объекташна
йуккъера зІенаш а (дакъа – дийнна, бахъана – тІаьхьало) билгалйаран чолхе боцу
таллам дІабахьар;

жамІаш дан а, бинчу тидаман (зеран, йустаран, классификаци йаран,
дустаран, талламан) буха тІехь тоьшаллаш далош тІечІагІдар а.

Хаамашца болх:

хаамаш схьаэцаран хьоста харжар;

билгалйинчу алгоритмаца догІуш, йукъадиллинчу хьостанехь даррехь гуш
болу хаамаш карор;

хаамаш бакъ йа харц хилар шайна йа хьехархочо йукъайиллинчу талламан
кепан буха тІехь талла хаар;

бакхийчийн (хьехархойн а, шайх жоп дала хан кхачазчу дешархойн дай-
нанойн (бакьо йолчу векалийн) а гЮьнца Интернетехь хаамаш лахарехь
кхерамзалла ларйаран бакьонаш ларйар;

текстан, видео, графически, озан хаамаш дешаран декхарца догIуш кхоллар
а, анализ йар а;

хаамаш бовзийта шаьш схемаш, таблицах кхоллар.

Коммуникативни универсальни дешаран гIуллакхаш:

Хьасене хилар (тIекаре):

ойла йар довзийта хайта, йешна тексташ йийцаре йечу хенахь синхаамаш
гайтар;

шеца кьамел дечуьнга ларам гайта, диалог а, дискусси а дIайахьаран
бакьонаш ларйар;

хьежаман тайп-тайпана агIонаш хила тарлуш хилар кьобалдар;

шен хьежам нийса а, бух балош а бовзийтар;

хIоттийнчу декхарца догIуш кьамелан алар хIоттор.

Цхьаьна гIуллакхдар:

стандартни (типови) ситуацехь йукьайиллинчу планированин кепан буха
тIехь йоцчачу а, йеххачу а хенан Iалашонаш хIиттор (коллективни декхаршкахь
дакьалацаре хьаьжжина, индивидуальни), йукьара гIулчаш а, хенаш а
дIасейекьна нисйар;

цхьаьнагIуллакхдаран Iалашонах кхетар, цу Iалашоне кхачархьама
гIуллакхаш дIахIиттор: ролаш йекьар, барт бар, цхьаьна бечу белхан процесс а,
жамIаш а дийцаре дар;

куьйгалла дан, тIедахкарш кхочушдан, ладогIа кийча хилар
гучудаккхар; шен белхан дакьа жобпалле кхочушдар;

йукьарчу жамIе ша диллинчу декьан маххадор;

йукьайехкинчу кепашна тIе а тийжаш, цхьаьна проектни тIедахкарш
кхочушдар.

Регулятивни универсальни дешаран гIуллакхаш:

Шаьш шайн вовшахтохар:

дешаран декхарш листарехь кхиамашка кхачархьама гIуллакхаш нийса
дIахIиттор; хаьржинчу гIуллакхийн тIаьхьа-хьалхалла дIахIоттор.

Шаьш шайна тергам латтор:

дешаран гIуллакхаллин кхиаман/эшаман бахьанаш билгалдахар; гIалаташ
дIадахархьама шайн дешаран гIуллакхаш нисдар.

Предметни жамІаш

1-4-чу классашна урокел арахъарчу гІуллакхаллин курсехула предметни жамІаш

1-ра класс – курс чекхйаьлча, дешархочунна хуур ду:

- хаттаршна шайн жобпаш текстерчу масалшца а, цитаташца а тІечІагІадан, шайна хетачунна бух бало билггал долу тоьшаллаш а далош;
- ладоьгІначу текстех шайна хетарг ала а, хезнарг, сюжетни суьртийн тІаьхьа-хьалхаллина йа коьртачу дешнашна тІе а тийжаш, коьрта хиламаш билгал а бохуш, йуха схьадийца а;
- цадевзачу дешнийн маьІна контекстаца билгалдан, шайна дешнашца, текстерчу хьехамех пайда а оьцуш, цунах кхетам бала;
- цхьана абзаца чохь, турпалхойн леларш а, хиламаш а логически вовшах а бузуш, бахьанийн-тІаьхьалонийн зІенаш каро;
- текстан тайп-тайпана фрагменташ вовшашца йуста, хиламийн бахьанийн а, тІаьхьалонийн а анализ йан а, говзаран дакъошна йукъара зІенаш каро а;
- коьртачу дешнех пайда а оьцуш, текстерчу хиламийн тІаьхьа-хьалхалла нисйан, йешначун цхьалхе план хІотто.

2-гІа класс – курс чекхйаьлча, дешархочунна хуур ду:

- йешначунна иллюстрацеш йан оьшуш болу хаамаш текстехь лаха, йа шаьш текстан чулацам гойтуш йолу схемаш а, суьрташ а дахка;
- турпалхой а, гонахара хьал а довзуйтуш долу коьрта хІуманаш билгалдан, уьш текстана хІиттийнчу суьрташца (иллюстрацешца) дуста;
- дешнийн нийса маьІна тардинчу маьІнехь къасто, текстехь дустарш, эпитеташ, метафораш а каро, дийцарехь церан меттигах кхета;
- текстехь фактически йа къамелан гІалаташ каро, уьш тодаран некъаш йукъадахка, текст мелла а билггал а, кхеташ а хилийтархьама;
- йешначун темехула хаарш шордархьама а, текстах мелла а кІоргера кхетархьама а тІетоьхначу хьостанашка хьовса (энциклопедешка, дошамашка, справочникашка).

3-чу классан курс чекхайаьлча, дешархочунна хуур ду:

- йешначу йа ладоьгІначу текстан буха тІехь барта а, йозанан а жамІаш дан, шайна хетачунна аргументаш а йалош, говзаран чулацамах бух болу ойла а йалош;

- текстехъ пейзажаш, интерьер, гуо йа хIуманаш йовзуйту меттигаш лохуш, церап анализ йан, шайп тидамаш текстаца буста а, довзийтаран билгалонаш йогIуш хилар гучудаккха а;
- персонажаш дащца йовзийтарна йукъара башхаллаш билгалйаха, авторо турпалхочун амал цуьнан леларшца, къамелаца, куьцаца муха гойту тергалдан;
- тестан чулацам къастамца бовзийта: барта а, йозанца а коьрта хиламаш боцца схьабийца, коьрта идеяш а, мехала агIонаш а билгал а йохуш;
- текстан хиламашна йукъара логически, бахъанип-тIаьхьалонан зIенаш, персонажийп леларш вовшаца доьзна хилар а, цара стенна тIе валаво а гучу а доккхуш, билгалйан;
- персонажаш йукъайехкипчу критерешца вовошаца йуста, церап тера хилар а, къаасташ хилар а билгалдан, ткъа иштта йешначу говзарехула 4-6 предложени хир йолуш, барта а, йозанан а хаамаш хIитто;
- йешначу говзаран йукъайиллипчу кепе а хьовсуш, логически планаца материалан структура а йеш, йоцца барта йа йозанан обзор хIотто;
- авторо пайдаэцначу исбаьхьаллип суртхIотторан гIирсийп анализ йан (дустарш, эпитеташ, метафораш, олицетворенеш а, кхийолу кепаш а);
- дешнийп маьIнаш билгалдахархьма, факташ тIечIагIйархьама а, текстах дика кхетархьама а дошамех а, справочни материалех а пайдаэца;
- текстерчу хаамийп структура хIотто: таблицаш, схемаш йа интеллек-карташ дIадуза, говзарерчу масалшца шайп жопаш тIе а чIагIдеш;
- текстан план хIотто, и маьIнип дакьошка йекъа, йешначу йа ладоьгIначу материалан шуьйра чулацам бийца – барта санна, йозанца а;
- текстан тайп-тайпанчу дакьошкара хаамаш цхьаьнатоба, шайп ойланаш тIечIагIйархьама, хетарг бакъдархьама йа шайп хьежамна аргументаш йалорхьама;
- текстехъ балийна фактически а, маьIнип а хаамаш вовшашца буста, церап башхаллаш а, тера хиларш а дустуш;
- текстехъ логика, меттан нормаш йа къамелан къегина хилар талхош долу даккхий гIалаташ каро а, нисдан а (Iамийпчу материалан гурашкахь);
- тIетоьхначу справочни литературе, энциклопедешка, Iаматашка, дошамашка хьовса Iемар ду темехула долу хаарш шордархьама а, хаамаш билгалбан а, текстан мелла а кIоргера анализ йан а.

4-чу классан курс чекхайаьлча, дешархочунна хуур ду:

- таблица йузуш, текстан хаамийн структура хIотто;
- текстера масалшца жоп тIечIагIдан;
- маьIнин дакъошка йекъна йоцчу текстан план хIотто;
- йешна/ладогIна текст йуьззана йа хаьржина схьайийца;
- текстан хиламашна йукъа зIе хIотто;
- текстан тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш цхьаьнатоха, шайн ойланаш тIечIагIярхьама, хетарг бакъдархьама йа шайн хьежамна аргументаш йалорхьама;
- текстан хаамаш вовшашца буста, дуьхьалхIитто;
- йалийнчу темина говзаран чулацамца йогIуш йешначу/ладогIначу текстехула барта а, йозанан а аларш хIитто (6 предложенел кIезиг йоцуш);
- текстехь исбаьхьаллин суртхIотторан гIирсаш схьакаро (дустар, эпитет, метафора, олицетворени);
- барта а, йозанан кепехь а йешначу говзаран боцца а, кхачам боллуш а отзыв кхоллар, йеллачу кепаш пайда а оьцуш.
- ойланаш йовзийтарца а, къамелан хотIаца а, къамелан оьздангаллин норманаш ларйарца а доьзна долу маьIне гIалаташ(Iамийначун гурашкахь);
- использовать справочную литературу для получения дополнительной информации.
- хаарш шордархьама, справочни литературах пайда эца.

ТЕМАТИЧЕСКИ ПЛАНИРОВАНИ

1 КЛАСС

№ п/п	Дешаран предметан дакъойн а, теманийн а цӀерш	Сахът ийн барам	Программин чулацам	Дешархойн гӀуллакхан характеристика
Модуль 1. Тексте ладугӀу, йеша кечло				
1.1	Тексте ладугӀу, суьртийн тӀаьхьа-хьалхалла билгалйо	4	Чулацаман аудировани а, визуализаци а йар кхиор. Суьртийн тӀаьхьа-хьалхаллин гӀоьнца текстах кхетар. Йешнарг а, ладобгӀнарг а йийцаре йар. Хаттаршна жьопаш далар а, шаьш хаттарш хӀиттор а. Текстерчу диалогийн а, суьртийн а инсценировка йар. Визуальни материалашна а, коьртачу дешнашнашна а тӀе а тийжаш, текст йуха схьайийцар	Текст аудиально тӀелоцу. Тексте ла а дугӀий, цуьнан чулацаман визуализаци йо. Тексте ла а дугӀуш, цуьнца цхьаьна цуьнан чулацаман ойла йо, суьртийн тӀаьхьа-хьалхаллех пайда а оьцуш. Тексте ла а дугӀуш, йуха а дага а лоцуш, цуьнан чулацаман ойла йо, лерсица тӀелаьцначул тӀаьхьа суьртийн тӀаьхьа-хьалхаллех пайда а оьцуш. Тексте ла а дугӀий, цуьнан чулцаман ойла йо, хӀуманийн

				суъртех пайда а оьцуш (суъртийн тӀаьхьа-хьалхалло текстан логика гойту). Хьехархочо йешна текст тобанашкахь йийцаре йарехь дакъалоцу. ЛадобгӀначу текстехула долчу хаттаршна жобпаш ло. Тобанехь болх: цхьа дош буха а йаздеш, суъртийн киншкеш кхуллу. Баьран иэс а, тидам а кхиош долчу ловзаршкахь дакъалоцу. Дешнаш а, дешдакъош а дешарца доьзначу ловзаршкахь дакъалоцу.
1.2	Диалогийн сурт хӀоттадо	2	Баьран иэсана а, тидамна а лерина кхиран ловзарш. Байташ а, дешнаш а дешарна ловзарш. Иллюстрацешца а, цхьана дашах лаьтгачу а йозанашца а киншкеш йар	Тексте ла а дугӀуш, диалог хилар билгалдо. Текстера диалог йухайуьйцу, коьрта маьӀна лар а деш.
1.3	Хезнарг дуьйцу	2	ЛадобгӀначу говзарийн буха тӀехь шайн дийцарш кхоллар	Хезначу текстан чулацамца хаттарш кечдо. Хезна йолу текст сюжетни суъртийн серегахула йа хӀуманийн суъртийн тӀаьхьа-хьалхаллехула йухаметтахӀоттайо. Хезна йолу текст коьртгачу

				дешнашца йухаметтахЮттайо. Хъехархочо йа дас-нанас йешначу киншкехула барта дийцар кечдо
Модулехула дерриге а		8		
Модуль 2. Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту				
2.1	Киншкаш-цуьргашна иллюстрацеш йар	3	Киншкашна иллюстрацеш йар	Суьртана бухахь йолчу предложенин чулацаме хъаьжжана, Iаьржа-кIайн суьрташ басаршка дерзадо: предложенехь гайтина билггал болу хаамаш лоху. Иллюстрацина бухахь йолчу предложенин чулацамна тIе а тевжаш, чекх ца йаьлла иллюстрацеш чекхйоху: предложенин чулацаман хаамашна тIе а тежаш, билггала хаамаш лоху.
2.2	Киншкаш йо	2	Киншкаш йар	Йалийнчу кепача дийцаран чулацам гойтуш долу суьрташ долу кегий киншкаш а, текстан кегий фрагменташ йолу асанаш а

				йо: хЮра аса суъртаца йузу. Масалан кепача кегий киншкаш йо, хЮра агЮнехъ йазийна текстан йоцца фрагмент а, иллюстрацина йитина меттиг а йолуш; текстан хЮра фрагментана луш къаьстинчу суъртийн-иллюстрацийн гулар йу: хЮра иллюстрацина шен меттиг карайо. Тобанан киншка йо: дешнаш а, суърташ а дусту; предложенеш а, сюжетни суърташ а дусту; дешнийн гуларех сюжетни суърташна буха йазйан предложенеш хИттайо.
2.3	Киншка цхъаьна йо!	2	Хиламийн хан а, меттиг а билгалйар. Цхъаьна киншкаш йар. Ловзар «Художник стенгахъ гІалат ваьлла?»	Нийсса текстехъ гайтинчу хиламан хан а, меттиг а билгалйо. Текст шаьш йинчу киншканийн оьшучу декъехъ дІанисйо. «Художник стенгахъ гІалатваьлла?» ловзарехъ дакъалоцу.
Модулехула дерриге а		7		
Модуль 3. Анализ а йеш, текст йухаметтахЮттайо				

3.1	Йоьшу, жамIаш до	2	Коьрта предложенеш лахар а, фрагменташ схьакъастор а. Бахъанийн-тIаьхьалонан зIенаш билгалйар. Талламан корматаллаш кхиор	Оьшуш йолу предложени текстехь лоху, билггал йолу кийсак схьайазйо. ЧIагIдар тIечIагIдеш долу масалш лоху.
3.2.	Йоьшу, текстехь масалш лоху	2	ТIечIагIдаран масалш лахар. Турпалхойн леларийн а, характеристикийн а анализ	Текстан цхьана абзацехь болчу хааман буха тIехь цхьалхе бахъанин-тIаьхьалонан зIенаш билгалйоху. Билггалчу характеристикина догIуш долу турпалхочун масалш лоху.
Модулехула дерриге а		4		
<i>Модуль 4. Цхьанатуху, анализ йо, вовшахтуху</i>				

4.1	Йеша а йоьшуш, хиламийн бахъана билгалдо!	2	Текстан дакъошна йуккъера зIенаш билгалйахар. Хиламийн тIаьхьахьалхалла билгалйар а, йовзийтар а. Комплексни ойла йаран кормталлаш кхиор	Хиламийн бахъана хаархъама, текстан тайп-тайпанчу дакъойн фрагменташна йуккъера зIе билгалйоккху. Текстехь бийцинчу хиламийн тIаьхьа-хьалхалла билгалйо, коьртачу дешнех пайда а оьцуш, тестан коьртачу хиламашна лобмарш а хIиттош. Хиламийн а, текстерчу персонажийн леларийн а бахъанаш билгалдо.
4.2	Иштта хIунда нисделла? Леррана йоьшу!	1	Персонажийн леларийн бахъанийн а, мотивийн а анализ Хаамех хьелаш довзийтарна а, царах кхеторна а пайдаэцар	Текстерчу хаамах пайда а оьцуш, тIедилларехь йукъадиллина хьал дуйцу.
Модулехула дерриге а		3		
Модуль 5. Текст тойо чулацамна а, хотIана тIехь болх				
5.1	Хаарийн дуьненахь детективаш	2	Фактически гIалаташ лахар а, нисдар а	Текстехь баккъал а долу гIалаташ лоху. Уьш нисдаран некхаш дуйцу.
5.2	Турпалхошна гIиллакхе хила гIо де!	2	Къамелан а, стилистически а цхьаьнацадараш нисдар	Текстехь къамелан гIиллакх дохийна меттигаш а лохий, и кхачамбацар дIадаккхаран некъаш дуйцу.

Модулехула дерриге а		4		
Модуль 6. Шайш толлу				
6.1	Текст йовза Йема, шайш толлу	2	Шайн жобпаш масалшца дустар. Тестан коьрта фрагменташ лахар	Текстехула хаттаршна шайн жобпаш дусту далийнчу масалан жобпашца. Тедиллар кхочушдан оьшуш болу хаама чохь болчу текстан фрагменте хьовсу.
6.2	Тидаме хила Йема. Тпедахкарш толлу.	1	Нийса доцург карор а, хаамаш билгалбар а	Шайн жобпан а, масалан жобпан а цхьаьнацадар шайш толлу.
Модулехула дерриге а		3		
Модуль 7. Йеша хаар мехала хIунда ду: декхарш листа Йема				
7.1	Текстан гIоьнца хало листаран агIо лоху	2	Текстах дика кхетархьама хьелаш кхоллар	Тобанашкахь бийцаре бо, шайна йеша хаар бахьанехь турпалхошна халачу хьолах хьалхабовла некъ карош болчу текстийн чулацам. Текстехь болчу хаамех пайда а оьцуш, халачу хьолера арабовла некъ карабо.
Модулехула дерриге а		2		
Тпаьхьало		2		

ПРОГРАММЕХУЛА САХЬТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ	33		
---	----	--	--

2 КЛАСС

<i>Модуль 1. Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту</i>				
№ п/п	Дешаран предметан дакьойн а, теманийн а цѣрш	Сахьтийн барам	Программин чулацам	Дешархойн гѣуллакхан характеристика
1.1	Иллюстрацеш йолу книга кхоллар	3	Текстана иллюстрацеш лахар. Визуализацина текстын масалш лахар. Турпалхойн куьцан а, характеристикийн а анализ. Иллюстрацеш йар а, кийча суьрташ схьахаржар а	Йукъайехкинчу иллюстрацешна йукъара, текстехь йийцинчу деталашца йогъуш, нийсса тера хир йерш хоржу. Текстан фрагменташна иллюстрацеш йо: текстехь буьйцу билггал болу хаам лоху. Исбаьхьаллин текстехь турпалхочун васт довзийтар лоху. Иллюстрацеш хоржу йа шаьш йешначу йа шайна хезначу текстана иллюстрацеш кечйо. Илманан-гѣарайаьллачу текстехь объект йовзийтар лоху. Иллюстрацеш хоржу йа

				шаьш йешначу йа шайна хезначу текстана иллюстрацеш кечйо.
1.2	«Вай – архитекторш ду «ХIун йу? Мила ву?» энциклопедин»	2	Гайтаман гIирсашца болх баран корматалла кхоллар. Энциклопедеш кечйаран принципаш. Визуальни элементашца эксперименташ	Иллюстрацеш кхолларна мехала долу дешнаш лоху текстехь. Текстана тIе а тийжаш, жима-энциклопедин статьяна иллюстраци кхулла. «ХIара хIун йу? ХIара мила ву?» иллюстрированни жима- энциклопедина статья кечйо.
1.3	Дешнех лаьцна киншка кхулла	3	Дешнех пайдаэцарца исбаьхьаллин проекташ. Дешнех лаьцна киншкин агIонаш кечйар. Шатайпа куц дар	Дошаман статья йобшуш, дош толлу. Проектана хаьржинчу дашан масалш долу предложенеш лоху Iаматашкахь а, классал арахьарчу йешаран киншашкахь а. Хаьржинчу дашна лерина йолу киншкн агIо исбаьхьаллин кечйо. Кечийнчу агIонан презентацина кечам бо. «Дешнийн киншка» — коллективни проектан жамI – цхьаьана кхочушйечу проектехь дакъалоцу.
Модулехула дерриге а		8		

Модуль 2. Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо				
2.1	Текстехь дош хIун ала гIерта кхета.	2	Коьрта фрагменташ лахар а, билгалйар а. Бахьанийн-тIаьхьалонийн зIенаш билгалйар. ЖамIаш дар	Къамелехь наггахь бен ца нислучу дешнех кхетор лоху текстехь. ДукхамаьIнаш долу дош а, текстехь и лелоран маьIна а вовшашца дусту. Текстехь фразеологизм а лохий, текстан буха тIехь цунан маьIна билгалдо.
2.2	Йеша а йоьшуш, жамIаш до	2	Тестера кIайдаргаш йузар. Хаттаршна анализан элементашца жоьпаш	Текстехь болчу хаамийн буха тIехь цхьалхе жамIаш до. Текстан чулацамехула, шайн цхьалхе а, чолхе доцу а маьIна дан дезачу хаттаршна жоьпаш ло. Абзацехь болчу хаамна тIе а тийжаш, тестера кIайдаргаш дIайузу.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 3. Вовшахтуху, анализ йо, цхьаьнатуху				
3.1	Хиламийн тIаьхьа-хьалхалла билгалйо, текстан план хIоттайо	2	Хиламийн тIаьхьахьалхалла билгалйар. МаьIнин кIайдаргаш дIайузар. Йозанан а, барта а хаамаш хIиттор	Текстехь бийцаре бечу хиламийн тIаьхьа-хьалхалла билгалйо. Текстан хаттаран планехь кIайдаргаш нийсачу логико-маьIнин структурех пайда а оьцуш, дIайузу. Планан пункташ кхуллу.

				Текстан номинативни планехь кIайдаргаш нийсачу логико-маьIнин структурица дIайузу. Планан пункташ кхулла
3.2	Іамор а, дустар а	2	Турпалхойн амалан коьрта агIонаш билгалйахар. Персонажаш вовшашца йустар	Говзаран турпалхочун амалан хьаьркаш билгалйо. Йалийнчу критерешца цхьана дийцаран турпалхой вовшашца бусту.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 4. Текст тойо: чулацамна а, хIомIана а тIехь болх бо				
4.1	Текстехь хаза дешнаш а, дустарш а лоху	2	Цхьалхе а, кьегина а дерг. "Хаза" дешнаш. Турпалхой кхоллар а, бовзийтар а	Дош нийсачу а, тIедерзийнчу а маьIнехь лелоран масалш лоху. Текстехь исбаьхьалилн кепаш йевза (дустарш, эпитеташ). Уьш лелор шен метта хиларх кхетава (Іамийнчун контекстехь). Текстехь турпалхой а, церан синхаамаш а гайтаран кепаш лоху.
4.2	Автор стенгахь галваьлла?	2	Фактически цхьаьнацадараш нисдар	Текстехь фактически гIалаташ дуй хьовсуш толлу, хила тарлуш долу нисдарш дуйцу.

4.3	Дешнашкахь гІалаташ лоху	2	Дешнийн галморзахаллаш нисйар	Предложенийн а, аларийн а структурехь гІалаташ лоху, нисдаран шайн кепаш йалайо (Іамийнчун гурашкахь)
Модулехула дериге а		6		
Модуль 5. Текстах кхетаран тІегІанан мах хадабо				
5.1	Текст а кьастайо, шаьш а толлу	3	Шечун неханчуьнца йукьаметтиг.	Текстехула хаттаршна шайн жобпаш дусту далийнчу масалан жобпашца, цуьнца цхьаьна шайн даьржина жобпаш дусту йалийнчу кепашца а. ДІасатаІарш билгалдоху, церан бахьанаш билгалдо (цхьаьна дийцаре дар дІадахарехь). Тедиллар кхочушдан оьшуш болу хаам чохь болчу текстан фрагментана тІетийжа.
5.2	Текст йобшу, шайн хаттарш талла Іема	3	Ойланаш йустар.	Талламан болх дІахьо, толлу. Шайн жобпашна а, хаттаршна стандартни жобпашна а йукьахь долу цхьаьнацадар шаьш билгалдоккху.
Модулехула дериге а		6		
Модуль 6. Йешаро дешарехь а, хІорадийнан дахарехь а гІо до				

6.1	Текст – вайн гЮьнча! Хало цхъаьна лубсту.	2	Хетарг довзийтар а, дийцаре дар а. Хъехар а, хаамаш а лахар. Истореш кхоллар а, ловзор а.	Тобанашкахь бийцаре бо, шайна чохь йеша хаар бахъанехь турпалхошна халонех чекхбовла аьтто хилар гойтучу текстийн чулцамаш. Текстехь болчу хаамах пайда а оьцуш, халачу хьолах хьалхабовла некъ карабо. Iаморан декхарца богIуш болу хаамаш схъаэцархъама, тIетоьхна справочни литературех пайдаоьцу
6.2	Йешнарг йовзубйту!	2	Критически ойла йар а, шаьш гIуллакх дар а кхиор.	Киншкин чулацамехь лела хаьа чулацамах, билгалдарех, дешхьалхенах а, догIанах а пайда а оьцуш. ЛадобгIна а, йешна а йолу тесташ йийцаре йеш дакъалоцу, къамелан этикетан бакъонаш а ларйеш. Йешначу кигшкех лаьцна доцца барта дийцар йаздо.
Модулехула дерриге а		4		
ТIаьхьало		2		
ПРОГРАММЕХУЛА САХЬТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ		34		

3 КЛАСС

№ п/п	Дешаран предметан дакьойн а, теманийн а цІерш	Сахьтийн барам	Программин чулацам	Дешархойн гІуллакхан характеристика
Модуль 1. "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"				
1.1	Мотт таллархой: керлачу дешнийн дошам	2	Кхетор օышуш долу дешнаш а, аларш а билгалдар. Дош тидаран дошамашца а, справочникашца а болх. Кхетораш дІайаздар а, масалш а	«Тхуна хьалха девзаш ца хилла дешнаш» дошам кхолларан кепех пайдаօцу: шайн маьІна кхетон дезаш долу дешнаш билгалдоху; дош тидаран дошамехь дошаман статья йօышу, цуьнан чулацаман а, структурин а башхаллаш толлу; киншкин агІонехь дешан лексически маьІна дІайаздо; и дош лелочу предложенийн масалш лоху. Индивидуальни болх: дошам кхоллархьама 3-4 дош схьахоржу, схьахаьржина материал кечйօ.
1.2	Суьрташ долу книга кхоллар.	3	Хаамийн визуализаци. Текст а, визуальни васт а дустар.Киншки тІехь интерактивни элементаш кхоллар	Текстехь меттиг (пейзаж) йуьйцу кийсак лоху, цунна иллюстрацеш лоху йа текстехь меттиг йовзийтаран фрагменташна шаьш иллюстрацеш кечйօ. Текстехь интерьер йуьйцу фрагмент

				лоху, цунна иллюстрацеш лоху йа текстехь интерьер йовзийтаран фрагменташна шаш иллюстрацеш кечйо. Текстехь турпалхочун протрет лоху. Дешнийн а, визуальни а портреташна йуккъехь цхьаьнацадарш лоху (йалийнчу иллюстрацех пайда а оьцуш). Текстехула хаттарш а, царна жопаш а долуш киншкин агло кхулла. Текстан фрагментаца хаттарна жоп тлечлагдо.
1.3	Текстехь бакъдерг билгалдар: «ХIаъ йа хIан-хIа?» ловзар	1	Кхиош долчу ловзаран кепехь тлечакарш	«ХIаъ йа хIан-хIа» ловзарехь дакъалоцу, текстехь белла хамаш цигахь буй а бац билгалдо.
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 2. Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо				
2.1	Йоьшу, жамIаш до		Факташна йуккъера зIенаш йухаметтахIиттор. Масех фрагментан буха тIехь жамIаш дар. Критически ойлайар кхиор. ТIе ца тоьу хаамаш йухаметтахIиттор.	Текстехь йалийнчу 2- 3 факта йуккъера зIе билгалйо. Текстехь йалийнчу шина фактан буха тIехь цхьалххе жамIаш кечдо (дешначун/хезначун буха тIехь)
Модулехула дерриге а		2		

Моуль 3. Цхъанатуху, анализ йо, вовиахтуху

3.1	Хиламийн тӀаьхъа- хьалхалла билгалйо, текстан план хӀоттайо	2	Хиламийн тӀаьхъа-хьалхалла билгалйар а, текстан структурировани а. Барта а, йозанан а хаамаш кхоллар	Йешначу текстехь хиламийн тӀаьхъа- хьалхалла билгалйоккху. Текстан маӀнин дакъош схьакъастадо. Планан хӀора маӀнин декъана анализ йо. Йешначу йа хезначу текстан цхъана маӀнин декъан чулацам йозанехь бовзуйту. Йешначу йа хезначу исбаьхьаллин а/йа хаамийн а текстан масех маӀнин декъан чулацам барта йа йозанан аларш хӀитторехь бовзуйту.
3.2	ХӀун стенца добзна ду: дийцарехь зӀенаш лоху вай!	3	Бахъанийн- тӀаьхьалонийн зӀенаш билгалйар. Персонажийн леларийн, ойланийн, синхаамийн анализ. Хьелаш дустаран критереш кхоллар	Исбаьхьаллин текстехь болчу хиламашна а, эпизодашна а йуккъера зӀе билгалйо. Текстехь ца хьахийначу хиламийн бахъана билгалдархъама, текстан тайп- тайпанчу дакъошкарчу факташна йуккъера зӀе билгалйоккху. Тестан персонажийн леларшна, ойланашна, синхаамашна йуккъера зӀе билгалйо. Текстехь буьйцучу хиламаш вовшашца бустаран бух шаьш хоржу. Текстан персонажаш

				а, цѣран леларш а дустарна бух шаьш хоржу (масала, терадарехула а, къастамехула а). Хаамийн текстехь болчу тайп-тайпанчу хиламашна йуккъера зӀе билгалйоккху: бахьанаш а, тӀаьхьалонаш а билгалйо.
Модулехула дерриге а		5		
Модуль 4. Текст тойо: чулацамна а, хӀотӀана а тӀехь болх бо				
4.1	Дешнашца ловзу: синкӀоме дустарш, хаза довзийтар а, хӀуманех Ӏаламатечу кепехь туйранийн турпалхой хилар лоху	1	Исбаьхьаллин гӀирсаш билгалбар а, цѣран анализ а	Текстехь исбаьхьаллин вастхӀотторан гӀирсаш лоху (дустар, эпитет, олицетворени).
4.2	Текстехь гӀалаташ лоху	3	Ойланаш йовзийтарехь гӀалаташ карор а, нисдар а. Редактировани йаран а, шаьш талларан а корматаллаш кхиор	Идея гайтарх хьакхалуш текстехь гӀалат далийна меттиг билгалйо (семантически, логически, фактологически, лингвистически а, и этически а). Шайн дешнашца гӀалатан маьӀна дуйцу (шайн долчу хаарийн гурашкахь). Текст нисйаран кепаш хоржу. Текстехь лоху текстан лингвистически

				структурехъ хъакхалуш долу гІалат далийтина меттиг (морт, грамматика, орфографи, пунктуаци). Шайн дешнашца гІалатан маъІна дуьйцу (Іамийнчун гурашкахъ). Текст нисйаран кепаш хоржу.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 5. Хаамийн критически маххадор а, текстах кхетар Іема				
5.1	Тайп-тайпанчу текстийн хаамаш йух- йуххехІиттабо	3	Хетарг а, хъежамаш а бустар. Тайп-тайпанчу хъостанашкара хаамаш вовшашца бустар	Цхъана текстехъ гайтина шина кепара хетарг вовшашца дусту. Къаьстинчу тексташкахъ гайтина ши хъежам вовшашца бусту. Справочникан текстан а, некъан йозанийн а хаамийн фрагменташ вовшашца йусту.
5.2	Хаамаш бакъхилар талларан некъах пайдаоьцу	2	Хаамаш бакъ хилар таллар. Справочни литературех пайдаэцар	Текстан хаамаш бакъхилар толлу дошаман статьях, энциклопедех, Іаматех пайда а оьцуш. Исбаьхъаллин текстан турпалхочун дешнаш билгалдахархъама оьшучу справочни литературех пайдаоьцу.
Модулехула дерриге а		5		
Модуль 6. Текстах кхетаран тІегІанан мах хадабо				
6.1	Текстана тІедиллар	3	Тестах кхетаран мах хадор	Текстехула хаттаршна шайн жопаш дусту далийнчу масалан

	кхочушдо. Шаьш шайн талла Iема			жобпашца, цуьнца цхьаьна шайн даьржина жобпаш дусту йалийнчу кепашца а. Даьржинчу жобпийн мах хадоран критерех пайдаоьцу. ДасатаIарш билгалдоху, церан бахьанаш билгалдо (тобанехь дийцаре дар дIадахарехь). Tедиллар кхочудан оьшуш болу хаам чохь болчу текстан фрагментана тIетийжа.
6.2	Текстана тIедиллар кхочушдо. Шаьш толлу	3	Цхьаьнацадарийн бахьанийн анализ	Талламан болх дIахьо, толлу. Шайн жобпашна а, хаттаршна стандартни жобпашна а йукъахь долу цхьаьнацадар шаьш билгалдоккху.
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 7. Йеша хааро дешарехь а хIорадийнан дахарехь а гIо до				
7.1	Текстан гIоьнца хало листаран агIо лоху	2	Шайна чохь дешархошна хьалхIуьттуш йолу халонаш листа гIо билгал йеша хааро деш долчу сценарийн проекташ хIиттор	Тобанашкахь бийцаре бо, шайна чохь йеша хаар бахьанехь турпалхошна халонех чекхбовла аьтто хилар гойтучу текстийн чулацамаш. Текстехь болчу мехалчу хаамах пайда а оьцуш, халачу хьолах хьалхабовла некъ карабо.
7.2	Йешнарг йийцаре	2	Йешаран процессе синкIам кхоллар.	ЛадоегIна а, йешна а йолу тестахь йийцаре йеш дакъалоцу, къамелан этикетан

	йо		Билгалйинчу кепаца догIуш, йешначу литературни говзарх доцца барта а, йозанан а хетарг кечдар	бакьонаш а ларйеш. Йешначу говзарна билгалйинчу кепца йоцца барта а, йозанан а рецензеш йазйо.
Модулехула дерриге а		4		
ТIабхьало		2		
ПРОГРАММЕХУЛА САХЬТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ		34		

4 КЛАСС

№ п/п	Дешаран предметан дакьойн а, теманийн а цIерш	Сахьтийн барам	Программин чулацам	Дешархойн гIуллакхан характеристика
Модуль 1. Шайн куйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту				
1.1	Керлачу дешнийн дошам кхоллар	2	"Керлачу дешнийн дошам" йар. Керлачу дешнех пайдаэцаран масалш	«Йоьшучу хенахь Iеминчу керлачу дешнийн дошам» киншка кхолларан кепех пайдаоьцу: дешнаш теманашца доькьу; дош тидаран дошамехь дешан маьIна билгалдо; кнтекстехь а, дош тидаран дошамехь а лешан маьIна дусту; дошамехь делла дешан лексически маьIна дIайаздо; йалийнчу тексташкахь дешнаш

				лелоран масалш гулдо; схъакъастийна материал кечйо.
1.2	Проект «Таблица хIоттайо»	2	Тестан буха тIехъ таблицах кхоллар. Илманан-гIарайевллачу тексташца болх	Йешначу Илманан-гIарайабллачу материалан буха тIехъ таблицах хIиттайо: текстехъ Илманан хаамаш карабо; хаамна структурировани йаран бух буйцу; хаамна структурировани йо; таблица кечйо (Iамийнчун гурашкахъ а, хенан башхаллаш тидаме эцарца а)
1.3	Проект: «Тамашийна хиламаш бастар» киншка кхуллу	3	Проект «Тамашийна хиламаш бастар»: текстан синкIомечу кийсакашкахъ тамашийнчу хIуманийн къайленаш карайо	Хиламах кхетор долчу текстан фрагментехъ хаамаш лоху. Киншкин агIо исбаьхьаллин кепехъ кечйо. Кечийнчу агIонан презентаци кечйо. «Тамашийна хиламаш бастар» - йукъарчу проектан жамI – йукъара киншка кечйарехъ дакъалоцу.
Модулехула дерриге а		7		
Модуль 2. Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо				
2.1	Йоьшу, жамIаш до (Йеша а йоьшуш, жамIаш до)	1	Текстан хаамех аргументацехъ пайдаэцар. Факташна а, хиламашна а йуккъера зIенаш билгалйахар	Цхьалхе жамIаш кечдо. Текстехъ долчу цхьана чIагIдарх кхеторхьама, текстан билггалчу декъера хаамех пайдаоьцу.
Модулехула дерриге а		1		
Модуль 3. Цхьаьнатуху, анализ йо, вовшахтуху				

3.1	Йешар а, довзаран дийцарехъ факташна йукъахъ йолчу уьйрах (зIенaх) кхетар а.	2	Бахъанийн- тIаьхъалонийн зIенех а, хиламийн тIаьхъа- хъалхаллех а кхетар	Иилманан- гIарайаьллачу текстехъ йалийнчу факташна йукъахъ йолу зIе билгалйо. Текстан тайп-тайпанчу дакъош йукъара хаамаш чIагIдаран тоьшалла далорхъама цхъаьнатуху.
3.2	Йоьшу, исбаьхъаллин текстехъ хиламаш вовшашца муха боьзна бу къастадо	2	Хаамийн анализ а, цхъаьнатохар а. Барта а, йозанан а аларш кхоллар	Исбаьхъаллин текстан авторо бовзийтинчу хиламашна йуккъера вовшашца зIе билгалйоккху. Билгалйинчу темина барта а, йозанан а аларш хIиттадо, исбаьхъаллин текстан чулцамах пайда а оьцуш (7 предложенел кIеззиг а йоцуш)
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 4. Текст тойо: чулацaмнa а, хIомIанa а тIехъ болх бо				
4.1	Дийцарехъ хаза алараш лоху: дустарш, къегина довзийтар, къайладаьхъна васташ	2	Исбаьхъаллин суртхIотторан гIирсаш лахар а, церан анализ а. СуртхIотторан гIирсех кхетар	Текстехъ исбаьхъаллин гайтаран гIирсаш билгалбоху (дустар, эпитет, метафора, олицетворени). Текстехъ суртхIоттаран- гайтаран меттиг а йовзуйтуш (Iамийнчу материалан гурашкахъ, дешархойн хIума дIалацаран хенан башхалллаш тидaме а оьцуш)

4.2	Текстехъ гІалаташ лоху	2	Текстехъ гІалаташ карор а, нисдар а	Текстехъ чулацамца а/йа кѡамелан карчамца а гІалаташ дина меттигаш билгалйо. Шайн дешнашца гІалатан маѡна дуьйцу (Іамийнчун гурашкахъ). Текст нисйаран кепаш хоржу.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 5. Текстехъ болчу хааман критически маххадо Іема				
5.1	Тайп-тайпана бакъдерш стенца тера ду а, стенца кѡаьсташ ду а хьовсу	3	Тайп-тайпанчу хьостанашкара хаамаш вовшаца бустар. Цѡаьнацадараш билгалдар	Йеллачу критерешца цѡъана йа масех текстера хаамаш вовшашца бусту. Вовшах кѡаьсташ хаамаш болчу текстан фрагменташ лоху. Вовшах кѡаьсташ хаамаш болчу шина текстан фрагменташ лоху.
5.2	Текстехъ хаамийн бІостаналла лоху	3	Бакъхиларан мах хадоран критереш кхоллар. Критически ойлайар кхиор	Вовшашна бІостане болу хаамаш чохъ болчу текстан фрагменташ лоху. Вовшашна бІостане болу хаамаш чохъ болчу шина текстан фрагменташ лоху. Луш болчу текстан хаамашкахъ бакъдерг хиларан мах хадоран схѡакховдийнчу критерех пайдаоьцу
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 6. Текстах хаамийн критически маххадабо				
6.1	Текстана тІедиллар кхочушдо. Шаьш шайн	3	Шайн жобпаш нийсачу жобпашца дустар.	Текстехула хаттаршна шайн жобпаш дусту далийнчу масалан жобпашца, цуьнца

	талла Iема		Маххадоран критереш лелор	цхъаьна шайн даьржина жьопаш дусту йалийнчу кепашца а. Даьржинчу жьопийн мах хадоран критерех пайдаоьцу. Цхъаьнацадараш билгалдоху, цхъаьнацадарийн бахъанаш билгалдо (цхъаьна йийцаре йар дIадахарехь). ТIедиллар кхочудан оьшуш болу хаам чохь болчу текстан фрагментана тIетийжа.
6.2	Текстана тIедиллар кхочушдо. Шаьш толлу	3	Цхъаьнацадарийн бахъанийн анализ	Талламан болх дIахьо, толлу. Шайн жьопашна а, хаттаршна стандартни жьопашна а йукъахь долу цхъаьнацадар шаьш билгалдоккху.
Модулехула дерриге а		6		
<i>Модуль 7. Йеша хааро дешарехь а хIорадийнан дахарехь а гIо до</i>				
7.1	Гуллакхан маьIнех кхета, текстехь жоп карош	2	Йешаре синкIам кхоллар а, догдайтар а. ТIе ца тоьу хаамаш билгалбахар. Йешаран практически мехалла гайтар	Тобанашкахь бийцаре бо, шайна чохь йеша хаар бахъанехь турпалхошна халонех чекхбовла аьтто хилар гойтучу текстийн чулцамаш. Текстехь болчу хаамах пайда а оьцуш, халачу хьолах хьалхабовла некъ карабо. Практически декхар кхочушдан текстехь хIун тIе ца тоьу билгалдо.

7.2	Йешнарг йийцаре йо	2	Къамелан этикет а ларйеш, йешнарг йийцаре йар. Йешначу киншкех шуйра дийцар кечдар. Дукхайеза говзарш цхьаьна йийцаре йар	ЛадобгІна а, йешна а йолу тексташ йийцаре йеш дакъалоцу, къамелан этикетан бакьонаш а ларйеш. Шайн йешаран гуо нийсархошца бийцаре бо. Йешначух лаьцна шуйра барта а, йозанан а хетарг кечдо.
МОДУЛЕХУЛА ДЕРРИГЕ А		4		
ТӀаьхьало		2		
ПРОГРАММЕХУЛА САХЪТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ		34		